

МЕТАФОРИЧНІ ПІДВАЛИНИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІ ПОНЯТТЯ “КОНТЕЙНЕР”: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

Мізін К. І.

Київський національний лінгвістичний університет

Коростенські Й.

Вища школа європейських і регіональних досліджень (м. Чеське Будейовіце, Чехія)

Ця стаття є спробою наголосити на важливості когнітивної лінгвістики та застосування її методів для вивчення й пояснення концепту КОНТЕЙНЕР, щоб продемонструвати, як такі методи працюють. Цей концепт допомагає зрозуміти не лише семантичну структуру різних лінгвальних форм, але й пояснити певний принцип, актуальний у мовознавчій науці – так званий принцип “зворотності положення спостерігача”.

Ключові слова: метафора, метафора контейнера, концепт КОНТЕЙНЕР, когнітивна лінгвістика.

Эта статья – попытка подчеркнуть важность когнитивной лингвистики и применения ее методов для исследования и разъяснения концепта КОНТЕЙНЕР, чтобы продемонстрировать, как эти методы работают. Этот концепт помогает нам понять не только семантическую структуру различных лингвальных форм, но и дать объяснение определенного принципа, актуального в языковедческой науке – так называемого принципа “обратимости положения наблюдателя”.

Ключевые слова: метафора, метафора контейнера, концепт КОНТЕЙНЕР, когнитивная лингвистика.

This article is an attempt to underline the importance of cognitive linguistics, and applying its methods for the exploration and clarification of the concept CONTAINER to demonstrate how they work. This concept helps us to understand not only the semantic structure of different linguistic forms but to give an explanation for a certain principle working in science – the so-called principle of observer position reversibility.

Keywords: metaphor, the container’s metaphor, the concept CONTAINER, cognitive linguistics.

Мислення і мова людини – метафоричні. Таке розуміння людської психіки знаходимо у працях Дж. Лакоффа та М. Джонсона [див., напр.: 5, с. 131]. На їхню думку, розвинуті етноси набули багатьох тотожних схем мислення, зокрема і метафорично зумовлених. При цьому деякі із цих схем можуть запозичуватися з лінгвокультури в лінгвокультуру, тобто інтернаціоналізуватися.

Ті чи інші вияви метафори розглядаються нині з точки зору своєї генези не як однорідне явище, а як комплекс різних (іноді перехідних) типів метафор (напр., оказіональні, поетичні, мовні метафори). Проте **найактуальнішою** проблемою в сучасних мовознавчих студіях є вивчення *концептуальної метафори*.

Основні поняття об’єктивної дійсності оформляються в мові й мисленні по-різному. Одним із категоріальних репрезентантів таких понять є концепт КОНТЕЙНЕР, який має дуже складну структуру та досить “динамічні” кореляції з іншими ментальними феноменами (напр., фреймом, гештальтом, сценарієм). В антропоцентрично організованому світі людини концепт КОНТЕЙНЕР створює передумови для формування широкого спектру метафор. Тому **метою** цієї розвідки є метафоричні підвалини об’єктивності простору й місцезнаходження предметів у межах концепту КОНТЕЙНЕР. Зіставний аспект пропонованого дослідження свідчить про його **наукову новизну**.

Відомо, що контейнер є видимим *зсередини, ззовні, збоку та знизу*. Для спостерігача може бути важливим аспект *умісту* контейнера: його вміст можна *вилити, відлити, налити*; в нього *занурюються* або з нього *випірнують* тощо. Важливими при цьому є характеристики розміру,

що залежно від позиції спостерігача постійно змінюються: релевантною може бути *відстань* об'єкта до “дна” вмістища чи, навпаки, до “рівня рідини”. Вмістом може бути і не рідина, а інша субстанція (*ситка* або *тверда*), яка набуває різних форм. При цьому така субстанція може мати не лише фізичну, а й метафізичну природу, наприклад, голова як осереддя розуму вважається контейнером, де накопичуються знання, досвід людини. Розум може приймати в наївному уявленні іпостась духу або рідини, тому голова-контейнер не повинна мати отворів, через які розум може вийти / витекти, про що свідчить найяскравіший маніфестант “духу” народу – компаративна фразеологія. Наведемо приклад усталених порівнянь віддаленоспоріднених і близькоспоріднених мов: англ. *head like a sieve* (досл.: голова, як сито) – “дуже погана пам’ять”; *need smth. / smb. like a hole in the head* (досл.: потрібний хто-н., що-н., як дірка в голові) – “зовсім непотрібний”; нім. *einen Kopf haben wie ein Sieb* (досл.: мати голову, як сито) – “мати дуже погану пам’ять”; *nötig wie ein Loch im Kopf* (досл.: потрібний, як дірка в голові) – “зовсім непотрібний”; укр. *голова як решето* – “про забудькувату, нетямущу людину”; *потрібний, як у голові дірка* – “зовсім непотрібний”; рос. *голова как решето* – “про чю-н. погану, зовсім ненадійну щодо зберігання інформації пам’ять”; *нужен как дырка в голове* – “зовсім непотрібний” [8, с. 100, 59; 7, с. 168; 11, с. 37–38; 9, с. 366, 113].

Як бачимо, потрібно врахувати широкий спектр різноманітних відношень, зокрема динамічних, між контейнером і його вмістом, що виявляється на рівні різних *процесів переміщення* останнього. При детальному вивченні характер статичних і динамічних аспектів у різних мовах не завжди збігається. Ці, пов’язані з формуванням концепту КОНТЕЙНЕР, аспекти створюють широку базу для концептуальної метафори контейнера (остання на мовному рівні виражається різними частинами мови й семантичними класами слів). Однак перед зіставним аналізом окремих явищ крізь призму концептуальної метафори слід представити вербалізацію цього концепту, спираючись на модель прототипів, розроблену американським психологом Е. Рош [3, с. 356] (відомі й інші спроби подібної класифікації [див., напр.: 2, с. 10], але згадана модель детальніше враховує аспекти “прототипізації” явищ, об’єктів і відношень у когнітивному вимірі).

Характеристика концепту КОНТЕЙНЕР.

1. Базою для створення концепту “Контейнер” слугують прототипні ємності-водоймища (напр.: *океан, море, озеро, став, річка, струмок*) та похідні від них умістища штучного характеру, починаючи з *греблі* або *басейну*, продовжуючи штучними ємностями (напр.: *ванна, бочка*) і закінчуючи посудом (*каструля, горщик, кухоль, ваза, пляшка, тарілка, склянка, банка, миска*). При цьому слід ураховувати канонічну орієнтацію предметів [6, с. 296] – культурно й історично створене та зафіксоване мовною картиною світу (далі МКС) положення об’єктів. Із цим положенням пов’язана основа багатьох характеристик предметних об’єктів (прикладом часто слугує капелюх: у нормальному положенні його кваліфікують як *високий*, а в перевернутому – *глибокий* [1, с. 58; 4, с. 349]).

У МКС закладені досить абстраговані поняття вищого порядку. В такий спосіб свідомість носіїв мови зберігає інформацію про те, який вигляд має форма об’єкта (на мовному рівні це звичайно виражається сполученням прикметника й іменника). Такі поняття як *круглий стіл, круглий стовп* або *круглий рот* не можуть мати однакової форми [4, с. 153]. Причина цього вбачається в неоднорідності представлених об’єктів, позначених однаковою формальною характеристикою за допомогою прикметника. Практично відбувається певного роду специфікація. Конкретні предмети згруповані в декілька класифікаційних типів відповідно до їхнього статусу в МКС (напр.: *стрижні, поверхні, контейнери* тощо). Тому носій мови без особливих труднощів визначає форму *круглої голови, ручки дверей, стола, вікна, коробки* або *каменя* (при цьому для мовної свідомості не мають значення реальні форма й розмір об’єктів, їх розташування в просторі, бо людина звертає увагу лише на ті їхні виміри, які функціонально значущі для неї, напр.: при фразеологізації усталених порівнянь із конституентами-соматизмами еталонізується,

як правило, лише одна, функціонально значуща для індивідуума або / та для етносу, ознака образу; інші ознаки “загущуються”, що викривляє реальні форму й розмір об’єктів навколишньої дійсності. У такий спосіб постають (гіперболічні) порівняння, де, наприклад, голова може набувати прямокутної / круглої форми, напр.: нім. *einen Kopf haben wie ein Briefkasten* (досл.: голова, як поштова скринька) – “а) мати велику кутасту голову; б) приголомшений, заціпенілий, пригнічений”; рос. *голова как арбуз* – “про чю-н. велику круглу (часто коротко підстрижену або лису) голову”; *головка как луковка* – “про чю-н. видовжену, звужену до верху невелику голову” [7, с. 37; 9, с. 18, 229].

Згадані вище вмістища слугують для зберігання рідин. Їм іманентна прототипна характеристика, за допомогою якої в мові передаються різні характеристики прототипу: *дно*, *стіни*, *вміст*, а також його внутрішня та зовнішня кваліфікації, конкретна відстань від рівня рідини до дна. Вмістища є надійною опорою не лише для визначення місцезнаходження в них різнорідних предметів, але й для характеристики їхнього об’єму та позиції спостерігача, напр.: *глибока / мілка річка, в річці, за річкою, річка вийшла з берегів, покрилася льодом; озеро широке, вузьке; площа, дно озера; гладінь моря; глибина моря, довжина, ширина моря* тощо.

Прототипна ємність допускає певну варіативність своїх розмірів і форми. У цьому разі говорять навіть про “нормативну ємність”, бо, наприклад, глибину не можна зменшувати до безкінечності, хоча інші розміри практично нічим не обмежені. В таких поняттях, як “калюжа” й “болото”, глибина на рівні МКС не виокремлюється, про що свідчить і матеріал компаративної фразеології, де образи-еталони усталених порівнянь із семантикою значної глибини репрезентовані в англійській мові океаном і морем, напр.: (*as*) *deep as the ocean / the sea* (досл.: глибокий, як океан) – “1) дуже глибокий; 2) глибокий, сильний; 3) важко зрозуміти кого-н.” (пор. укр. *глибокий, як колодязь* – “дуже глибокий”) [8, с. 81, 98]. Проте і калюжа, і болото є резервуарами води, вони мають певний об’єм, являючи собою перехідну ланку на шляху до метафоризації концепту КОНТЕЙНЕР. Подібна ситуація простежується і стосовно інших утворень, у яких візуально не виражена чітка межа (напр.: *вир, безодня* тощо), та штучно створених вміщ-посудин, де їхні параметри, включаючи глибину, задані заздалегідь: *склянку, каструлю, горщик, сковороду* тощо не можна визначити як дуже *глибокі* або *мілкі*, бо *глибокі / мілкі* тарілки й миски позначають більшою мірою типову належність посуду, а не варіацію цього параметра.

2. Наступну групу, яка виходить уже за межі прототипного ядра поняття “ємність”, формують природні об’єкти разом із тривимірними фізичними предметами, речовинами та площинними утвореннями, напр.: *у м’ячі, з води, у книзі, в лісі, в центрі майданчика*. Оформлені концептом КОНТЕЙНЕР площинні поняття (площини на зразок “листа”, тобто рівні й відносно невеликі) передають не всі характеристики цього концепту, напр.: *на спортивному майданчику; з галявини повернувся в ліс; на столі стоїть ваза; зі столу дістав виделки й ложки; селяни вийшли в поле і працюють у (на) полі*. У цьому випадку, ймовірно, релевантним моментом для оформлення таких понять у тривимірному просторі є візуальний “огляд”. Чим же тоді відрізняються поняття *поле й луг* (луг також може займати досить широкий для неозброєного ока неосяжний простір)? У цьому й подібних випадках потрібно спиратися на культурно-історичну інформацію, що закладена в МКС, згідно з якою *луг* є невеликою, чітко обмеженою та болотистою ділянкою [10, т. 1, с. 194]. На цьому ґрунті й створилася характеристика оглядовості.

Однак тут існує ще проблема внутрішніх параметрів об’єму контейнера-ємності. Якщо у випадку природних водоймищ розмір *глибокий* є єдиною можливою параметричною характеристикою (вертикальний вимір до дна вмістища), то в разі площинних об’єктів, попри їх включення до “контейнера”, оцінка в типовій для прототипного “контейнера” термінології їхнього внутрішнього простору вже не така однозначна, напр.: поняття “степ” у російській мові відповідає цій моделі, але параметр *глибокий* зі словами рос. *тундра, тайга, джунгли, пустыня* не вживається, оскільки в МКС росіян ця варіація неприпустима – їхні розміри

завжди величезні, тому зменшення цих природних об'єктів спричинило б зміну самого поняття. Виняток тут становить поняття “ліс”. У зіставному плані поняття чеськ. “les” – укр. “ліс” – рос. “лес” виявляють параметричні характеристики, які збігаються лише частково: чеськ. *velký, ohromný* – укр. *великий, величезний* – рос. *большой, огромный*. При цьому в чеській мові типовими є словосполучення *široký / rozlehlý / širý / hluboký les* [12, Т. 1, с. 124], натомість в українській і російській мовах лексема *глибокий* з поняттям “ліс” не сполучається. Цей факт свідчить, що концептуалізація поняття “ліс” крізь призму тривимірного простору не має в аналізованих мовах повної totoжності, оскільки тут відбувається метафоризація цього поняття, спричиняючи нашарування на нього другорядних компонентів, відсутніх у межах МКС інших мов.

Можна зробити висновок, що внаслідок метафоризації абстрактних понять у них простежується вибірковість окремих аспектів поняття “контейнер” у зв'язку з їхніми другорядними функціями, напр.: у російській мові часові номінації *день, ночь, лето, зима, весна, осень* у словосполученнях з лексемою *глибокий* відображають різноаспектне спостереження над одним і тим самим концептом КОНТЕЙНЕР. Метафоричній концептуалізації часу слугує часто прикметник *глибокий* для класифікації часових відтинків, напр.: *глубокая осень, глубокая старость, глубокая древность, глубокая ночь, глубокий вечер, глубокая зима* (пор. аналогію в укр. мові: *глибока осінь, глибока старість, глибока ніч* тощо). Чеські еквіваленти *hluboký podzim, hluboká minulost, hluboká noc, hluboký večer, hluboká zima* збігаються з російськими та українськими, однак лише в чеській мові трапляємо *hluboké stáří*. Хоча в жодній з аналізованих мов сферу цих часових понять не можна збільшувати, включаючи й нові часові поняття. За межами концептуалізації перебувають номінації чеськ. *den* / укр. *день* / рос. *день*, чеськ. *jaro* / укр. *весна* / рос. *весна*, чеськ. *léto* / укр. *літо* / рос. *лето*, чеськ. *ráno* / укр. *ранок* / рос. *утро* та деякі інші. Як можна пояснити таку відмінну “структуру”? Це обмеження спричинене, на нашу думку, самою сутністю механізмів концептуалізації: поняття “*hluboký*” асоціюється з кінцевим етапом у розгортанні часових подій. Усі поняття, що перебувають за межами цього розгортання концептуалізаційної схеми лексем “день”, “літо”, “весна”, “ранок”, утворюють складову частину більш високого часового інтервалу і в ієрархії розгортання часу стоять або на самому початку, або в середині циклу. Міжмовна відмінність чеськ. *hluboké stáří* / укр. *глибока старість* / рос. *глубокая старость* пов'язана, на нашу думку, з протилежним розумінням спрямованості руху на вертикальній шкалі в цих мовах. У чеській лінгвокультурі старіння розуміється як процес піднімання по вертикалі вгору, натомість в українській і російській – як опускання вниз.

3. Найбільш віддаленою від ядра прототипу емоції та концепту КОНТЕЙНЕР є група понять, що позначають події (дії), процеси і стани. Сюди ж належать і душевні стани людини, які також оформляються за допомогою концепту КОНТЕЙНЕР. Подібні стани виявляють не всі прототипні характеристики останнього, тісно перетинаючись з іншими концептами. Прикладом тут можуть слугувати два протилежних із точки зору логіки, поняття, що позначають стан душі: чеськ. *radost / štěstí – smutek / stesk*; укр. *радість / щастя – смуток / сум*; рос. *радость / счастье – грусть / печаль*. Так, позитивні, піднесені, альтруїстичні душевні стани людини концептуалізуються “контейнером”, виражаючись у чеській мові у словосполученнях: *přiběhla plná radosti; oči plné radosti; vnitřní radost ji zaplavila celou; radost ji oblažuje, obveseluje; tone v blahu; tone v nevyřslovném štěstí* [12, Т. 3, с. 131] (пор. укр. *очі повні радості, утопати в щасті* та рос. *глаза полные радости, тонут в счастье*). Услід за Дж. Лакоффом і М. Джонсоном, тут доречно говорити про речовину, що наповнює “контейнер”.

Як уже зазначалося вище, в непрототипних концептів цього типу створюються передумови для перехресчування позицій з іншими концептами, які іноді є досить віддалені з точки зору їх генетичного походження. В аналізованому випадку зазнають взаємної конкуренції концепти з внутрішньою характеристикою спрямованості – “радість і щастя зверху” / “смуток і сум вниз”, напр.: чеськ. *radostí je v sedmém nebi; je na vrcholu blaha; uvrhnout do hluboké bídý; zadupat*

do země; hluboký smutek – укр. *щасливий (радий) як на сьомому небі; бути на верху блаженства; потрапити в глибокі злидні; затоптати в землю; глибокий сум* – рос. *счастлив (рад), как на седьмом небе; быть на верху блаженства; впасть в глубокую нужду; затоптать в землю; глубокая печаль* [12, т. 3, с. 133; 9, с. 37, 40; 1, с. 100]. Зіставлення семантики чеських фразеологізмів з українськими та російськими продемонструвало той факт, що їхні значення збігаються неповною мірою.

Яскраві синестетичні образи формують кольори й відчуття людини, створюючи концептуальну основу для душевних переживань на базі досвіду фізичного стану: *radість i щастя – світла посмішка / смуток i сум – темне й жорстке обіймання*, напр.: *zářít blahem; štěstím září; zářný úsměv; život se naplnil jasem; oči plné radostného jasu* та *dusivá, tíživá nálada, stesk; svírající úzkost; těžký smutek; tíha na srdci; zatemňovat duši; kalit náladu* і под. (пор. укр. *очі сяють щастям / журба стискає груди*; рос. *глаза сияют счастьем / печаль сдавливает грудь*).

Концептуальні відношення концепту КОНТЕЙНЕР.

Показовим є зіставний аналіз місцезнаходження об’єктів у межах “контейнера”, що виражається за допомогою прийменників *в та на* в різних типах останнього, напр.: рос. *трещина в вазе* [див.: 2, с. 10]; укр. *тріщина у вазі*; чеськ. *puklina na váze*. Попри те, що мова йде про одне й те саме поняття, українська й російська мовні свідомості надають перевагу охопленню всього об’єму “контейнера”, натомість чеська зосереджується на позначенні точного розміщення на зовнішній поверхні “контейнера”. Такі розбіжності простежуємо і щодо знаходження об’єктів усередині різних типів опадів, напр.: чеськ. *v mlze* – укр. *в імлі*, рос. *во мгле*, але чеськ. *v dešti* – укр. *нід дощем*, рос. *под дождем*.

Низка прикладів пов’язана з різним розумінням площинних об’єктів. У чеській мові в деяких випадках підкреслюється саме характер рівної поверхні, напр.: *na poušti*, натомість представники української та російської лінгвокультур надають перевагу детальнішому членуванню простору – укр. *у пустелі*, рос. *в пустыне*. Інше співвідношення простежується, наприклад, у такого поняття, як “вулиця”, напр.: чеськ. *na ulici stojí auta* та *v naší ulici nesvítí veřejné osvětlení*: прийменник *na* позначає поверхню об’єкта, а прийменник *v* свідчить про те, що в чеській мові ці об’єкти структуровані з точки зору об’єму й поверхні. Носії української та російської мов сприймають такі об’єкти як плоскість: укр. *на вулиці люди*, рос. *на улице люди*.

Спосіб подолання “стіни” контейнера є однією з багатьох форм вияву відношень у межах концепту КОНТЕЙНЕР. Можна припустити, що існує певний зв’язок між прямими й переносними вживаннями стосовно загального розуміння цього концепту. Нашим завданням є не лише опис, але й пошук таких тенденцій.

Аналіз вербальних форм, які позначають активний рух людини крізь перешкоди у вигляді стіни контейнера, продемонстрував, що тут в українській і російській мовах, на відміну від чеської, концепт КОНТЕЙНЕР вербалізується не так часто, напр.: чеськ. *projít ulicí (ulici), rokojet (rokoj)* – укр. *проїтися вулицею, проїти кімнату*; рос. *пройти по улице, пройти комнату*; чеськ. *projít úřtu* – укр. *переглянути*; рос. *пересмотреть, посмотреть*; чеськ. *projít ve škole* – укр. *продемонструвати задовільну успішність*; рос. *показать удовлетворительные успехи*.

Механізм подолання реальної або уявної перешкоди контейнера репрезентований у МКС двома основними способами. У першому випадку, назвемо його умовно “континуальним”, об’єкт (суб’єкт) наскрізно долає “стіну” контейнера, одночасно порушуючи її. У мові це відображається головним чином префіксальними дієсловами з префіксом чеськ. *pro-* / укр. *про-* / рос. *про-* з об’єктним керуванням в орудному відмінку без прийменника, напр.: чеськ. *proletět* – укр. *пролетіти*; рос. *пролететь*; чеськ. *projít* – укр. *проїти*; рос. *пройти*.

Навіть у цих еквівалентних лексемах можна простежити в аналізованих мовах певні розбіжності, пояснення яких слід шукати в деякій невідповідності поширення концепту КОНТЕЙНЕР на одні й ті самі дії, напр.: укр. *потяг проходить повз станцію; заглибити колодезь; розгрібати поліл*; рос. *поезд проходит мимо станции; углубить колодец; разгрэбать пепел*.

Другий спосіб виходу за межі контейнера позначимо як “трансферний”: він здійснюється без порушення наявної перешкоди. Мовне оформлення знову набуває в основному дієслівного вираження префіксального типу з керуванням у знахідному відмінку: чеськ. *pře* – укр. *пре / пере*, рос. *пре / пере*, напр.: чеськ. *přeběhnouti (přes) ulici; přecházeti (přes) most* – укр. *перебігти (через) вулицю; переходити (через) міст* – рос. *перебежать (через) улицу; переходит (через) мост*.

При трансферному способі виходу за межі контейнера ми також виявили розбіжності. Це відбувається насамперед, коли передбачувана перешкода набуває в досліджуваних мовах форми іншого концепту, напр.: у чеському словосполученні *přejít hranici do Estonska* кордон розуміють як просту “лінію”, а в українському та російському словосполученнях укр. *пройти кордон в Естонію / до Естонії*; рос. *пройти границу в Эстонию* “стіна” може концептуалізуватися як окремих простір. Відрізняється також розуміння інших типів перешкод, напр.: якщо в чеській мовній свідомості поняття *stráž, hlídka* та ін. утворюють не суцільний заслін, а окремі пункти, напр.: ... *prošel hlídkami ...*; ... *prošla strážemi ...* [17], то в російській поняття *вахта, патруль* являють собою саме суцільний заслін, напр.: *Пройдя вахту, мы попадаем на улицу; ... нацистское удостоверение личности понадобится Инди, чтобы пройти через патруль в лагуне* [15; 16].

Еквівалентні вирази континуального подолання контейнерної “оболонки” можуть іноді збігатися, напр.: чеськ. *projetí tunelem, ulicí; projítí pokojem, pokoj; proletět oblaky; prolout moře, oceán* – укр. *проїхати тунель, вулицю; пройти (через) кімнату; пролетіти (крізь) хмару; пропливти море, океан* – рос. *проехать тоннель, улицу; пройти (через) комнату; пролететь (через / сквозь) облако; проплыть море, океан* і под. Але можливість різноманітного концептуального оформлення одних і тих самих понять виявляється, крім цього, і в тому, що все відбувається навіть на довербальному рівні, який пов’язаний насамперед із безпосереднім фізичним (візуальним) контактом (досвідом), напр.: *projíždět náměstím*, але *po mostě*, проте в українській і російській мовах – укр. *проїжджати майданом (по майдану), мостом (по мосту)*; рос. *проезжать по площади (площадью), по мосту (мостом)*. З подальшою ж метафоризацією виразів частка розбіжностей збільшується, напр.: чеськ. *projet cílem; projítí všechny obchody; projít les křížem kráčet; prošel kus světa; prohlédnout dopisy, účty; tiskem prošla zpráva* – укр. *фінішувати, пересікти лінію фінішу; пройти всі магазини; пройти ліс вздовж і впоперек; пройшов півсвіту; передивитися листи, фактури; у пресі з’явилося повідомлення* – рос. *финишировать, пересечь линию финиша; исходит все магазины; исходит лес вдоль и поперек; исходил, обошел полсвета; пересмотреть письма, фактуры; в печати появилось сообщение*.

Хоча і в цьому сегменті концептуального розвитку одночасно співіснують паралельні синонімічні конструкції, що свідчить про різноаспектне розуміння одного й того самого сприйняття концептуальної перешкоди так, як вона зафіксована в МКС. Причина цього вбачається, на нашу думку, в конкуренції інших метафоричних концептів, напр.: разом з укр. *передивитися (листи)*; рос. *пересмотреть (письма)*; чеськ. *projít (účty)* існує також чеськ. *projít obranou* – укр. *пройти захист противника*; рос. *пробиться, пройти через защиту противника*.

Поняття, що зазнають концептуалізації, можна детальніше класифікувати на основі психічного чинника. Дж. Лакофф і М. Джонсон [8, с. 45] виокремлюють у цьому випадку групи, які охоплюють події (дії), процеси та стани. Ми звернули увагу на часові відтинки. Суть їхнього психологічного оформлення і входження до МКС безумовно впливає на конкретні мовні вирази в сенсі метафоричного опрацювання концепту КОНТЕЙНЕР.

Так, події (дії) є, за нашими спостереженнями, найбільш компактною поняттєвою групою з точки зору виокремлення ознак концепту КОНТЕЙНЕР, при цьому в ній майже послідовно зберігається паралелізм подолання контейнерної стіни, напр.: чеськ. *projít úsvikem; projít dvouletou praxí; projít zkouškou; projít cenzuru* – укр. *отримати вишкіл; пройти дворічну практику; пройти через випробування; пройти (через) цензуру* – рос. *пройти (получить) подготовку; пройти двухлетнюю практику; пройти через испытание; пройти (через) цензуру*. У випадку таких

понять, як “цензура” та “випробування” можна побачити відхилення від загальної моделі, типової для понять групи “події (дії)”. Подолання стіни контейнера відбувається трансферним способом на відміну від інших понять із типовішою континуальною моделлю.

Показово, що в аналізованих мовах у групі “процеси” зберігається концептуальне оформлення понять і спосіб подолання стіни. Проте й тут у деяких випадках відбулася перестановка взаємовходження контейнера та об’єкта з точки зору їх переміщення, напр.: чеськ. *jazyk prošel změnatí* – укр. *у мові відбулися зміни*; рос. *в языке произошли изменения*. У чеській мові контейнером є сам процес, тому мова – це його частина (об’єкт), натомість в українській і російській мовах відбулася перестановка.

Способи переміщення об’єкта в межах поняття часових відтинків характеризуються “зворотністю позицій спостерігача” [2, с. 3] на тлі концептуального розуміння контейнера. Відтинок часу може розумітися як об’єкт, який сам переміщується в якому-небудь обмеженому просторі, що міститься, відповідно, в більшому просторі, про що свідчать словосполучення: чеськ. *podzim uběhl, nastoupil, byl; týden chodit, ztratit, věnovat, rok vzpomínat, ztratit, trvat* – укр. *осінь пройшла, прийшла, видалася; тиждень ходити, витратити, присвятити; рік згадати, втратити, тривати* – рос. *осень прошла, пришла, выдалась; неделю ходит, потратит, посвятит; год вспомнит, потеряет, длится*, або цей об’єкт, навпаки, сам стає ємністю, в якій розгортаються події, напр.: укр. *прожити день, тиждень, рік*; рос. *прожить день, неделю, год*. У цьому прикладі часовий відтинок сприймається як окремий контейнер, усередині якого щось відбувається і розвивається. Тут ми вже повністю маємо справу зі сферою метафоричного розвитку концептуального характеру.

Таким чином, на основі нашого аналізу можна зробити висновок, що концепти, сформовані насамперед безпосереднім фізичним досвідом людини, у своєму початковому варіанті є базою для створення метафоричних виразів. Метою мовознавців є встановлення тих зв’язків і механізмів, які закладені в процесах створення аналогічних мовних одиниць (та їхнього функціонального ізоморфізму) відповідно до типу концепту, але вже в царині більш абстрактних сутностей. Процес метафоричного переносу бере свій початок ще на допоняттєвому рівні, тому мовне оформлення є результатом дій у глибинних структурах людської психіки. Назвемо найрелевантніші риси цього процесу: 1) у концепті КОНТЕЙНЕР можна виокремити об’єкти прототипні та непрототипні. Вони відрізняються за наявністю / відсутністю прототипних якостей; 2) характер різних відношень у межах прототипного контейнера (включаючи спосіб місцезнаходження об’єкта всередині контейнера тощо) створює підґрунтя можливої метафоризації, яка виявляється насамперед у межах непрототипних об’єктів цього концепту. Різкої межі тут не існує; 3) багатогранність мови сприяє перехрещенню в одному й тому самому об’єкті різних концептів, що уможливує виникнення в якомусь одному понятті метафор із різними концептуальними початками; 4) системне зіставне вивчення концептуальних метафор перебуває на “стартовій лінії” і вимагає багатьох зусиль саме на рівні системного дослідження мовного матеріалу.

Перспективу цієї розвідки ми вбачаємо в поглибленні зіставного вивчення концептуальних метафор, які вербалізують онтологічно релевантні концепти різних лінгвокультур.

Література

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Юрий Дереникович Апресян. – М.: Наука, 1974. – 357 с.
2. Кубрякова Е. С. Семантика в когнитивной лингвистике (о концепте контейнера и формах его объективации в языке) / Е. С. Кубрякова. // Известия АН. Серия литературы и языка. – 1999. – Т. 58, № 5–6. – С. 3–12.
3. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXXIII: Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1981. – С. 350–368.

4. Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость / Екатерина Владимировна Рахилина. – М.: Русские словари, 2000. – 349 с.
5. Lakoff G. Metafory, kterými žijeme / G. Lakoff, M. Johnson. – Brno: Host, 2002. – 280 s.
6. Lang E. Semantik der Dimensionsauszeichnung räumlicher Objekte / E. Lang // Grammaticische und konzeptuelle Aspekte von Dimensionsadjektiven. *Studia grammatica XXVI + XXVII*. – Berlin: Akademie-Verlag, 1987. – S. 287–457.

Довідники

7. Мізін К. І. Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння) / [укл. К. І. Мізін]. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 304 с.
8. Мізін К. І. Англо-український словник компаративної фразеології / [укл. К. І. Мізін]. – Кременчук: Щербатих О. В., 2010. – 120 с.
9. Мокиєнко В. М. Словарь сравнений русского языка / [сост. В. М. Мокиєнко]. – СПб.: “Норинт”, 2003. – 604 с.
10. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: В двух томах. / [сост. П. Я. Черных]. – М.: Рус. яз. – Медиа, 2004. – Т. 1. – 621 с.; Т. 2. – 494 с.
11. Юрченко О. С. Словник стійких народних порівнянь / [укл. О. С. Юрченко, А. О. Івченко]. – Харків: Основа, 1993. – 176 с.
12. Haller J. Český slovník věcný a synonymický / J. Haller. Díl 1–3. – Díl 1. – Praha: SPN, 1969. – 291 s.; Díl 2. – Praha: SPN, 1974. – 595 s.; Díl 3. – Praha: SPN, 1977. – 709 s.
13. Mokienko V. Česko-ruský frazeologický slovník / V. Mokienko, A. Wurm. – Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. – 650 s.
14. Velký rusko-český slovník. Díl 1–6. – Díl 1. – Praha: Česká akademie věd a umění, 1952. – 645 s.; Díl 2. – Praha, 1953. – 740 s.; Díl 3. – Praha, 1956. – 733 s.; Díl 4. – Praha, 1959. – 735 s.; Díl 5. – Praha, 1962. – 868 s.; Díl 6. – Praha, 1964. – 538 s.

Джерела ілюстративного матеріалу

15. Марголин Ю. Путешествие в страну Зе-Ка. – Режим доступу: alefsfarim.com/margolin/puteshestvie_v_stranu_ze-ka/4.html
16. Прохождение игры “Indiana Jones and the Emperor’s Tomb”. – Режим доступу: gameslife.ru/passing/indiana_jones_and_the_emperors.html
17. Klub přátel pplk. Karla Vašátky. – Режим доступу: www.karelvasatko.cz/index.php?option=com_content...id...